

A norci sestoupili s pokřikem a ve jménu Iblise.

Ale pán poodešel na úskali a vrhl se odtud do moře a utonul dříve, než se objevili s kořistí. Vynesli pak norci perlu veliké ceny, větší než všechno, co snad měl kdy el Hasan majetkem, a podali ji Bališadovi, který přihlížel také lovu a viděl zkrvavený závoj Fatimin i sebevraždu el Hasanovu.

Bališad vzal vylovenou perlu a rozdrtil ji na prášek a vmetl jej v moře. A když norci žasli a spílali mu pošetilců, kynul rukou a kázal jim sestoupit tentokrát opravdu naposledy a ve jménu Boha jediného, vznešeného, přemocného, stvořitele lidí a džinů při písmě na prstenu Šalomounově, syna Davidova, a s jeho požehnáním.

I sestoupili norci naposledy a brzy vynesli perlu mnohem větší ceny, než byla perla roztřená nedávno Bališadem.

A když vzal Bališad do rukou perlu nevidané velikosti a krásy, zvítězil v něm jakoby divem mudřec a básník nad zmučeným člověkem a Bališad, duše slzy, díky činil Bohu velikým hlasem.

„Sláva Bohu, jedinému a věčnému, díky mu za smrt, kterou dal jako účinný lék těm, jimž selhaly léky ostatní.

Díky od věků do věků jedinému a beze změny, který nemá ani podoby, ani barvy, ani tvaru, ale jímž žijí všechny podoby, barvy, tvary, city, zmatky i bědy; který nemá mezí, ale sám položil meze světu i člověku, zvířeti i rostlině.

Díky i za slovo i za zpěv, který se nese nad žalem lidským a taneční lehkostí přemáhá jeho tíhu jako tato perla překonává všecku hnilobu a prázdnotu svého okolí, krása nevědoucí o bolesti, jež ji zrodila, požehnaný sirotek, nic nevědoucí o muce a smrti svých rodičů.“

I donesli perlu tu kalifu Rašidovi a nazvali ji žetima, což se čte sirotek a vykládá buď na vzácnost její, že není jí podobné, nebo, jak jsme učinili my zde, na to, že její otec i její matka, jimž děkuje za to, že byla vylovena, zahynuli tak podivně.

1911

Psáno tužkou na starém papíře

Umění a mistr

Sním sen, podobenství své čisté umělecké touhy.

... Jest stařeček, sešlý, směšný, posílený stařeček, který se zachránil z nějakého velikého společenského převratu, řekni, revoluce; žalný trosečník; podivín, k posměchu všem lidem dneška. Děti plazí po něm na ulici jazyky a dospělí ohlížejí se po něm s pošklebkem nebo ukazují si na něj prstem.

A tento stařeček je poslední představitel nějakého vymřelého umění, třebaš italského *bel canto* — ale tento příklad není zcela čistý a nesmí se brát doslova: *bel cantu* lidé, alespoň několik starých lidí ještě dnes trochu rozumí a snad jsou i zpěváci, kteří jej ještě pěstují, byť v úpadkové formě. Řekni tedy spíše starého italského baletu, jak o něm psal Stendhal: takový Viganò nebo spíše poslední jeho učeň a žák.

Tedy: poslední představitel umění zcela starého, stylisovaného, konvenčního. Dnes jest konvence, do níž bylo vsazeno, rozbita, a umění leží před tebou na zemi jako vypadlá inkrustace nebo vypadlý drahý kámen. Nikdo nezná již toho, več bylo vsazeno, k čemu sloužilo, odkud se na ně musíš dívat, aby mělo smysl a dalo rozum. Nikdo by mu dnes již nerozuměl, i kdyby se mohlo ještě dnes provozovat; ale nemůže se provozovat: není prostě lidí, kteří je znají. Jest jen můj stařeček a ten mne jemu učí.

Jest mrzutý, rozmarňý, roztrpčený útisky osudu a sprostotou lidí, pološilný a pomatený. A Bůh ví, není to příjemný učitel. Opovrhuje dnešní dobou, opovrhuje i mnou. Mizerná trpasličí chasa, říká, vyrostla dnes a urvala moc; sprostácká luza, která si musí porazit celý

strom, aby si utrhl jeho plod a snědla jej; plebejci, těžkopádná sběh dřevěnkářská, která v dražbě po šlechtici-bankrotáři skupila předměty, jichž nedovede užívat; spásá květiny, k nimž se má jen vonět, chce ohmatávat, nač se můžeš jen dívat.

A bydlí můj stařeček v opuštěné staré čtvrti, přístupné v zimě ledovým větrům a z jara vůni z uzavřených, ukrytých zahrad, v stínu starého chrámu nebo v přístavbě opuštěného paláce; a dům jeho jest uzamčen i ve dne. Zvonec jest v domě, starý chraptivý zvonec s velkým černým srdcem . . . slyším jeho žalný hlas, jak volá půl poplašeně, půl kvílivě . . . slyším skřipot rezivého drátu vlečeného po dlouhé zatuchlé chodbě, když za něj táhnu.

A chodím k němu přes dvůr dlážděný běloučkými oválnými kameny, hladšími než oblázky říční a potoční, tak byly opláchnuty bezpočetnými dešti a lijáky; a bledé hroty churavých traviček pučí mezi nimi, nevyvolány sluncem a zrazeny dříve, než se zazelenaly.

Překrásný jest pohled z tohoto dvora v létě do vykrojeného čtverce modrého nebe. Nebe se zdá odtud hlubší než odjinud, chvílemi až jako by hloubkou černalo; a ticho jest tu takové, že se ti zdá chvílemi, jako bys slyšel slabounký sykot rozstříklých hedvábných obláčků, smýkaných a trhaných tahem větrným.

Vstupuji do zatuchlého zanedbaného pokojíku svého stařečka; voní tu starosvětskou vůni a květiny, které zalévá můj učitel na svém okně, pěstují se dnes již jen na hřbitovech.

Začínám své cvičení a slyším již sípavý hlas stařečkův, jak chybuji; slyším jeho posměšný hvizd: *un'altra volta, corpo di bacco*. A jeho suché vrásčité pěsti svírají se a zdvíhají se; napřahuje rámě, jako by mne chtěl udeřit.

Ale já klesám k jeho nohám, objímám jeho kolena a šeptám: Mistře! Mistře! Jediný pravý mistře! Udeř! Bij! Ty smíš, ty jediný máš právo. Tys kněz, jediný kněz jediné pravé Církve, protože *není* již věřících a *není* již kacířů.

A cítím: *to zde* bylo by pravé umění, umění bez naděje nejen na úspěch, ale i na slávu — umění, jehož zákony nesl by v sobě nevrlý, pološilený člověk: zákony, které se smísily do nerozeznání s rozmarem.

Jehož trestající a zhrdající kritika padala by z očí, které zřely kdysi krásný svět před potopou — svět, jež milovali a navštěvovali ještě bozi a s jehož dcerami souložili ještě andělé.

Neboť tyto oči jediné mají právo líti jed a žluč po té spouště vychladlého kamení, jemuž se dnes říká život.

1909

Z roku pokoření

Žil jsem v cizím moderním velkoměstě nad velkou kalnou řekou. Žil jsem v něm uvězněn a pokořen, žil jsem v ohromné jeho skladbě jako jedna z nejmenších a nejspodnějších rozslápnutých molekul. A chodíval jsem těsně při zdech, pod okapy, skrčený a pohrbený, v ošuntělých splihlých šatech, v beztvarem houbovitém klobouce. A nějaká ohromná tíha ležela na mých zhroucených plecích; dlouho jsem nevěděl odkud ten tlak, až jednoho dne jsem pochopil, že se to dvacet poschodí ohromné společenské stavby vrší nade mnou. Řekněte, jak jsem neměl chodit zhroucený?

Bydlil jsem v ohromném starém kasárním domě, rozděleném pouze na nejmenší byty pro chudinu: tak vytěžil majetník z domu nejvíc. Tento dům byl jakoby zmenšený obraz velkoměsta. Již proto, že v létě žehla tato přišera dusným prašným vedrem a v zimě jí profukoval jako nějakými ohromnými varhanami a skučel v ní vítr a mráz: většina oken i dveří přiléhala špatně. V létě sedaly kopy poodrostlých dětí před prahy na chodbách nebo na točitých schodech, a nebylo možno nepředstavit si při tom hmyz, který se slezl; bylo příliš patrné, že je nakupily na sebe první pohlavní pudy tak smutné u těchto zanedbaných, špatně živených a předčasně zralých tvorů. V zimě valily se otevřenými dveřmi bílé chumle páry z vyvářeného prádla. Ale i v zimě i v létě čpěl celý dům jakýmsi ustydlým, připáleným omastkem, zápachem mně nejodpornějším. Tento pach, který prostoupil a vpil se i do mých šatů, jak se mně zdálo, mučil mne nejvíc: on pozvedal můj poloprázdný žaludek neustupující ošklivostí.

Zde tedy žil jsem rok svého těžkého pokoření.

Ráno za soumraku ještě odcházel jsem do ohromného obchodu, kde jsem byl nejmenší z malých; otupovala mne tu nejhlupejší mechanická práce a ubíjela ve mně poslední zbytek rozumu, vůle a soudnosti. A večer vracel jsem se domů a uléhal nebo spíše padal jsem na starý, proleželý a rozervaný divan. A dlouho, dlouho jsem hledíval do stropu, pomalovaného oprýskanými růžemi, a ryl jsem ve svých čerstvých ranách s horečným odbojem nebo tvrdošijným vzdorem. Přemítal jsem v lačném srdci, které jako by se nemohlo jimi nasytit, všechny hrubosti, urážky, pokoření, ústrky, jež jsem za den utržil a snesl. A do toho mísil jsem nedosyceně vzpomínky na kdekteré ošklivé, trapné nebo pokořující divadlo, jehož jsem byl svědkem: vzpomínku na oznošené, červené a rozsekané ruce učedníků, kteří je musili neustále máčet v slaných roztocích, vzpomínku na lidské soumary poháněné v kruhu téže mechanické práce až do úplného vyčerpání sil, obrazy bičovaných koní i mučených dětí.

Nerozsvěcel jsem nikdy lampy. Pohled na její ssedlý žlutý olej, na sklo povlečené speklou vrstvou prachu, a skvrn, v němž zaschla od loňska křídélka polapených much a jepic, plnil mne ošklivostí. A vpravdě, ani na svítivo nebylo.

Ležel jsem na pohovce a provozoval do úmoru tutěž pokořující robotu: rozdíral jsem bídu svou i cizí, možno-li tak říci, jakými si zkrvácenými dlaněmi srdce v drobounký prach, který jsem pak přemítal do únavy hlavou, jako přemítají písek převrácené přesýpací hodiny, říkají jim tuším ssutky a bývají na starých obrazech věčným přívlastkem anděla smrti. Vyčerpali se repertoír bídý mé i cizí . . . ruk . . . zatřásl jsem hlavou jako došlým strojem a obráceným pořadem šlo totěž defilé vlastních i cizích obrazů. Lehynká horečka dostavovala se vždycky nakonec a v ní jsem usínal ohyzdnými nepokojnými sny, mučivými jako můry a vytřeštěnými nelidským zorem do světa studených bezkrevných přízraků.

I zmučené a podryté srdce má své horečky, mátohy a oblouzení; jsou jen tíže postižitelné než fantomy rozkládajícího se rozumu a unikají ještě více slovu i představě než ony.

Jednoho únorového večera vrátil jsem se domů se srdcem přetíženejším ošklivostí a ustydlejším hnusem než jindy.

Šéf byl ten den hrubší, kolegové surovější, klepaři a vtipáلكové mezi nimi blbější a drzejší, chudý oběd v ohyzdné jídelně nestravitelnější, voda v tlustých baňatých lahvicích na červenobíle kostkovaných ubrusech teplejší a snad i tyfosnější než jindy. Venku tálo, studené bláto slizilo se všude. Vzduch čpěl dýmem a lidé o přežvykavých vylezlých očích byli nasáklí připáleným tukem. Rozmrazilo mne ošklivostí.

Nudno bylo žít, nudno umírat.

V ničem nebylo smyslu ani rozumu. Lhostejno, dělal-lis něco nebo nedělal-lis nic, lhostejnější, dělal-lis to dobře nebo špatně. Ani zívát, ani spát, ani klít nestálo za námahu.

Nevím proč jsem neulehl ten večer jako jindy na starý divan, ale přikročil jsem nějak instinktivně k oknu a otevřel je. Nešlo to zcela lehce; nebylo otvíráno snad již rok. Vedlo do malého dvorka hlubokého jako zatuchlá studna. Neviděl jsem v první chvíli z něho nic než vlhkou černou jámu. Opřel jsem se o lokty a vykláněl jsem se víc a víc přední částí těla. Hle, jak by bylo snadné převážit se! A není k tomu opravdu již mnoho potřebí. Stačí snad již jen se posunout o dva nebo tři centimetry. Podivně se mně ulehčilo z této myšlenky.

Ale vtom zadychlo mi něco do tváře, něco nepravděpodobného, něco nemožného a nesmyslného: sladký a hluboký, plnodechý závan jakoby z nebeských plic.

Byl jsem tak pokleslý na duchu, byl jsem tak vychudlé naděje a víry, tak dlouho do malodušnosti uštvaný, že jsem nedovedl ihned pochopit svého štěstí; že jsem jen žasl a se divil, ale neradoval se. Neboť bylo to mé štěstí, co mne v tu chvíli hledalo a nalézalo: vůně mého rodného kraje, úsměv mého mládí. Jsem horské dítě a žil jsem dlouho, dlouho mezi lesy, a co zavonělo na mne v tu chvíli zdola, byla smolná vůně dříví. Ano: vám smolná vůně dříví, ale mně polibek úst nejsvětějších, úst snad mateřských. Vám dech pryskyřice, mně úsměv víl.

Ó lesy, rodné lesy, jak velkodušně jste se přihlásily ke mně v mé chvíli nejtěžší, ke mně, pokořenému, ke mně, zbídačelému!

Snad dvě léta neměl jsem již v neděli koruny, abych si mohl vyjet nebo vyjit mezi vás. Snad dvě léta již neviděl jsem lesního stromu, já dítě hor, zaprodané do nakupených mas kamení, vězněné v jeho labyrintech!

Dole skládali dříví, krásné rozřezané štěpiny, a srovnávali je do pravidelných hranic.

Vonělo ještě pryskyřicí, a temný zvuk, který vydávaly špalky, jak narážely na sebe, byl melodický a žvatlavý jako dětská píseň.

Nikdy již večer nepadal jsem na divan. Vždycky již přestával jsem své ponížení u okna. Tam jsem se zotavoval, tam jsem smýval se sebe špinu a mour dne. Tam jsem pil očima i čichem své lesy, své mládí, z té trochy, kterou mně náhoda zanesla na dosah ruky. Ale byť to byla jen krůpěj, byla to přece částka moře, byl to přece zlomeček veletoku. A já slýchal jej od té doby již hučet ulicemi tohoto rozlehlého cizího veleměsta a já se již učil v jeho slavné mocné písni utápět své hoře a svou bídu.

Začal jsem nějak silit na tajemné pryskyřičné vůni svého ubohého dříví.

Můj uspaný, umučený mozek probouzel se pod tímto aromatickým dotykem k životu jako zmrzlý člověk, kterého ponořili do vody, nebo jehož trou sněhem.

A nadešla, nadešla chvíle, kdy jsem měl konečně zbytečnou korunku na vyjíždku mezi vás, dobrodincové moji, zachranitelé moji, mé lesy.

Když jsem vystoupil po letech po prvé z vlaku na venkovském nádražičku a uviděl na obzoru vaši temnou masu, rozloženou na pahorcích jako modrý mrak, zachvěla se pode mnou kolena a já zavrával.

Nevěřil jsem, že mne nohy donesou k vám.

Vysílený vlekl jsem se těžko a dlouho, ale dovllekl jsem se přece.

A jak jsem vkročil do vás, zmohlo mne všechno mé vnitřní napětí, spousta utlačených sil protrhla hráze a já padl tváří do vašeho mechu jako podřát a plakal, plakal jsem pláčem, který mne lámal jako vítr a který mnou cloumal jako opilcem.

A slzy, žhavé slzy tekly po mých licích.

Měly tolik co odpavit.

Tolik bylo, co mělo pod nimi zjihnout.

Ledová kůra, která obemkla mé zmučené srdce tisícero obručí, vrstvy a vrstvy zmrzlého bláta, které je sevřely za rok mého ponížení ve veleměstě.